

Význam sociálnej psychológie vo výchovnej praxi

Dr. pedag. vied, prof. ANTON JUROVSKÝ
Psychologická vých. klinika, Bratislava

Patrí medzi základné poznatky pedagogiky, že ako veda o výchove nemôže pracovať sama, ale že sa opiera o celý rad špeciálnych náuk ako o svoje „pomocné vedy“. Psychológia sa ráta oprávnené za veľmi významnú medzi nimi. Jej spolupráca s pedagogikou je celkom blízka, a to nielen v teórii, pri vypracúvaní vedeckého podkladu výchovy, ale — čo je mimoriadne cenné — aj v praxi. Vďaka mohutne sa rozvíjajúcemu psychologickému bádaniu sme tu tak ďaleko, že dnes už žiaden odborný pedagóg si jednoducho nedovolí a netrúfa robiť akýkoľvek výchovný zákrok bez zreteľa na to, či je v súhlase so zákonitostami psychického života chovanca, ktoré skúma a vysvetľuje psychológia.

Psychológia zaznamenala vo svojej doterajšej asi 100-ročnej existencii neuveriteľný rozmach. Ukazuje sa nielen v prenikavosti, v hĺbke a metodickej podnikavosti, ale aj v šírke oblastí, v ktorých podrobuje psychično výskumom. Psychológia tvorí veľký komplex bádania, do ktorého prináleží obdivuhodný rozsah javov. Potrebujeme teda vedieť, čo z psychológie, ktoré jej poznatky, ktoré jej špeciálne odvetvie má vychovávateľ na mysli, keď sa chce o ňu opierať.

Kým ešte pred 50—100 rokmi stačilo vysvetľovať napríklad podstatu výchovných a učebných procesov len na podklade zákonitostí formulovaných všeobecnou psychológiou, dnes je potrebné obrátiť sa na špeciálnu psychológiu výchovy, na psychológiu učenia sa, no ďalej hlavne na psychológiu dieťaťa či vývinovú, na psychológiu osobností, na psychopatológiu, na psychológiu diferenciálnu atď. V tomto rade rozvíjajúcich sa psychologických disciplín prichádza k slovu aj sociálna psychológia ako jedno z jej najmladších špeciálnych odvetví.

O sociálnej psychológii sa v posledných 10—15 rokoch u nás nehovorilo, aspoň nie ako o špeciálnej psychologick-

kej vede, ktorá by mala právo na existenciu pod tým menom. No jej problémy tu boli. Ba vždy sa našli aj ľudia, ktorí sa usilovali ich riešiť, či už podľa oka, intuitívne, alebo aj správnym psychologickým spôsobom. No také pokusy sa ani nemohli náležite rozvinúť, keďže sa nemali o čo oprieť, keďže nemali nikde pevnej pôdy v podobe systematicky budovanej vedeckej disciplíny.

Sociálna psychológia ako špeciálne odvetvie psychologického bádania sa zameriava na skúmanie tých prejavov človeka, ktoré uňho vznikajú a sa odohrávajú, keď je v styku s druhými ľuďmi, keď je s nimi či už priamo alebo prostredníctvom akýchkoľvek pomocok v súčinnosti. Študuje tie javy a stránky psychična človeka, ktoré sú uňho určované, determinované jeho sociálnymi, spoločenskými podmienkami. V tomto svojom zameraní má veľmi bohaté pole činnosti. U človeka žijúceho v kontakte s inými ľuďmi a pod vplyvom pôsobenia spoločenských podmienok sa skutočne mnoho mení tak v jeho všeobecnom duševnom obraze ako aj v jeho jednotlivých podobách.

Výchova vo svojej podstate je vyslovene sociálnym pôsobením na jedinca, je pôsobením ľudí na dieťa, vychovávateľov na chovancov. Počas výchovy máme teda vždy pred sebou človeka v spoločenských podmienkach. Možno teda predpokladať, že práve vo výchovnej praxi nájde sociálna psychológia jednak bohaté pole pre svoje bádanie, no súčasne vďačné pole pre svoje uplatnenie.

Ak to u nás dosiaľ nie je tak a ak sa pedagógovia zaoberajú bez toho, aby poznali jej pomenovanie, nie je to preto, že by im nemala čo povedať. Je to preto, že už psychológia výchovy, no ďalej aj psychológia dieťaťa pri riešení výchovných problémov berú ohľad na spoločenskú determinovanosť duševných procesov vo výchove. Bohato berú na ňu ohľad aj špeciálne pedagogické náuky,

MY KOMUNISTÉ MILUJEME ČLOVĚKA... SMÍ ČLOVĚK, MILUJÍCÍ ČLOVĚKA, SMÍ KOMUNISTA NEČINNĚ PŘIHLÍŽET K TOMU, JAK JSOU LIDÉ ZBAVOVÁNI LIDSKÉ DŮSTOJNOSTI, SMÍ SE OTOČIT ZÁDY K BÍDĚ A UTRPENÍ? NIKDY! PROTO KOMUNISTÉ NEŠETRÍ SVÝCH SIL ANI OBĚTÍ V BOJI ZA CELÉHO, SVOBODNÉHO, V PRAVDĚ LIDSKÉHO ČLOVĚKA.

napr. didaktika a špeciálne metodiky, výchova k uvedomelej disciplíne, výchova ku kolektívu a kolektívom, — ako ju vypracoval napr. A. S. Makarenko, — špeciálne metodiky osvetovej práce atď.

Výsledok je tu nakoniec to, že pedagogický praktik napochytró ani nevidí, v čom špeciálne by mu mohla byť nápomocná práve sociálna psychológia. To je dôvod, prečo tu obraciamy na ňu pozornosť našich odborných pedagógov. No môžeme tak urobiť len v podobe niekoľkých náznakov či upozornení, kým podrobnejšie poučenie o nej si záujemca bude musieť vyhľadať v špeciálnej literatúre.*

Zo stanoviska našej výchovy, ktorá sa vždy odohráva v kolektívnych zariadeniach, sú hodné povšimnutia v prvom rade také psychické javy, ktoré sú možné len v priamom styku dieťaťa a žiaka s inými deťmi, ktoré sa teda užho ani nevyskytujú, keď je sám. Takými javmi či procesmi sú prenášanie citov alebo citová nákaza, ďalej sugescia či sugestívne prenášanie myšlienok a nápadov z jedného žiaka na druhého, napodobňovanie konania druhých zdanlivo bez dôvodu, vypracúvanie si spoločenských postojov a nakoniec aj preberanie úloh v spoločenských skupinách.

Každá vychovávateľka v jasliach, v detských domovoch a v materských školách dobre pozná, čo to znamená, keď sa jej jedno dieťa usedavo rozplače. Hoci ostatné nemajú príčinu, dajú sa tiež do plaču alebo aspoň dostávajú sa do takého stavu, v ktorom to doslovne hrozí výbuchom plaču u všetkých, v ktorom všetky deti žijú v napätej, stiesnenej nálade.

Alebo koľko musíme napomínať deti

— malé v predškolskom veku, ale aj školákov, ba aj mládencov — že nič nemajú robiť bez odôvodnenia, teda len preto, že tak videli robiť iných. Sugescia a napodobňovanie sú u detí také mocné, že rodia u nich prejavy, nad ktorými neraz žasneme. Ktorémusi staršiemu študentovi pri obede napadne, že cigánska pečienka je príliš korenená, zašomre a nezje ju. Výsledok je, že po obede v internátnej jedálni sa nájde vyše 80 pekných rezňov nezjedených, pohodených, pričom ide o jedlo, o ktoré sa mláďenci inokedy div nebývajú. Podobne napríklad príde medzi študentami a chovancami „do módy“ názor, že chodiť do divadla je hlúposť. To tak zapôsobí na všetkých, že sa do divadla okúňajú ísť aj takí, čo to skutočne majú radi. Horúčkovité napodobňovanie extrémnych módných účesov a šiat, horúčka chodiť do kina, tančiť najdivokejšie, no moderné tance, kartárska vášeň, ktorá nám môže zachvátiť celý domov mládeže — to všetko sú sociálne psychologické javy u žiakov a u mládeže.

Alebo koľko práce nám dá, kým vstúpime deťom správne postoje k veciam a k vlastníctvu druhých žiakov, celého domova, ku škole, k práci v nej, k celej spoločnosti a k jej ideológii, kultúre atď. Akú prácu nám dáva priviesť žiaka k tomu, aby zaujal v materskej škole i neskôršie v školskom kolektíve správne miesto, aby sa choval ako ostatní, aby nehral ani zakríknutú, ustrašenú úlohu v ňom, no aby sa nad druhých ani nepovyšoval, aby ich panovačne nevyužíval, a tak ďalej.

Sociálna psychológia nás učí poznávať zákonitosti týchto javov. Pomáha nám porozumieť, prečo práve daný žiak v danej

* Pre všeobecné oboznámenie sa s touto špeciálnou psychologickou náukou odporúčame knihu autora tohto článku: A. Jurovský, Duševný život v spoločenských podmienkach, Osveta, Bratislava 1963 (vyjde ešte tejto jesene).

situácii sa dal zvieŕať a nahovoriť, prečo slepo poslúchol a nasledoval svojho staršieho alebo väčšieho spolužiaka; prečo práve daný žiak a daná skupina žiakov ukazuje také negatívne postoje ku školskej práci i k zariadeniam školy; prečo sa daný žiak dostáva do tej podivnej a nezdravej úlohy, ktorú hrá vo svojom kolektíve. Tým, že nám sociálna psychológia pomáha vniknúť do zákonitostí týchto javov a procesov, dáva nám do ruky veľmi mocný prostriedok, ktorým ich môžeme výchovne upravovať a ovládať.

Je tu ďalej celá séria javov, ktoré sa odohrávajú u detí a žiakov, keď sú členmi aktívnych spoločenských skupín, tzv. kolektívov, no na druhej strane, keď sú členmi živelných, tzv. davových zoskupení. Sociálna psychológia ich študuje veľmi podrobne. Dokáže stanoviť, že členom kolektívu môže byť len ten, kto prijme za svoj cieľ jeho činnosti, kto sa stotožňuje aj s prostriedkami jeho realizácie, kto uznáva a podporuje štruktúru či organizáciu kolektívu vzhľadom na postavený cieľ, kto zaujme v ňom svoje patričné miesto atď. Na podklade tých poznatkov nám umožňuje rozpoznať nielen vzťahy jedinca ku kolektívu, ale aj poznať stavbu a zákonitosti kolektívov, a nakoniec podľa nich regulovať fungovanie kolektívu, plánovať pôsobiť na ich utváranie, zasahovať do ich neželaných prejavov, navodzovať ich vyzdravenie, a tým využívať kolektív ako výchovný prostriedok.

Veľmi cenné sú poznatky sociálnej psychológie o davových prejavoch, ktoré tak prenikavo menia chovanie človeka, že sa nám to zdá až tajuplným (napr. v panických davoch, v rozzúrených, útočných, nákupných davoch). Podľa jej učenia sa však aj tieto javy odohrávajú podľa známych psychologických zákonitostí, ako sa to už dnes dá miestami overiť aj pokusom, experimentom. Dôkazom ich správnosti je aj to, že sa s ich pomocou dajú regulovať aj davové javy, ba že jednotlivých ľudí môžeme už od malička viesť a vychovávať tak, aby im nikdy nepodliehali.

Otázky pôsobenia masových komunikačných a propagačných prostriedkov na človeka i na dieťa tvoria ďalšiu oblasť bádania sociálnej psychológie. Ako pôsobí na duševné formovanie dieťaťa počúvanie rozhlasu, sledovanie televízie, chodenie do divadla, do kina, čítanie novín a kníh, počúvanie a spievanie módných piesní („šlágrov“), návšteva športových podujatí, koncertov, predná-

šok, výstav, zábavných podujatí, záujmových krúžkov atď.? Čo z nich dieťa a mladík majú, ako sa im venujú, ako sa nimi formujú? — To sú otázky dôležité nielen pre poznanie nášho človeka, ale aj pre výchovu. Poznaním ich riešenia vychovávateľ zladuje svoju prácu tak, aby si z nich urobil pomocníkov, aby s nimi pracoval ako s výchovnými prostriedkami.

Sociálna psychológia študuje tiež podrobnosti toho mohutného a obdivuhodného procesu, v ktorom sa dieťa postupne včleňuje, vpravuje do spoločenského nažívania v jeho rozličných konkrétnych podobách, teda ktorým sa dieťa stáva spoločenským tvorom, ktorým sa „pospoločensťuje“, socializuje. Vpravovanie sa do podmienok rodinného života, do podmienok kolektívnej výchovy a vyučovania, do práce, do podmienok daných susedstvom, kamarátstvom, mládežníckou a športovou organizáciou, do jednej obce, jedného štátu, jednej spoločenskej triedy, do konkrétnych spoločenských, hospodárskych, politických a kultúrnych pomerov — to všetko nie sú heslá, ale celkom konkrétne a reálne úlohy, ktoré musí vyriešiť vo svojom vývine každé dieťa, ak sa len nemá stať spoločensky nevpraveným, nespoločenským, asociálnym jedincom. Poznanie podrobných podmienok, v ktorých sa proces „pospoločensťovania jedinca“ odohráva, a vedieť ho podľa jeho zákonitostí regulovať, je vlastne najväčšou úlohou výchovy.

Sociálna psychológia pristupuje so svojimi výskumami ku výchovnej praxi ako veda, ktorá má s ňou mnoho spoločného. Je priamo zainteresovaná na problémoch, ktoré výchova rieši. Keď ich skúma a keď dokáže objaviť zákonitosti ich priebehu, dáva vlastne výchove priamu pomoc, ktorou ich ona má zvládnuť. Potrebuje si len prepracovať jej poznatky na výchovné prostriedky, potrebuje si ich vypracovať na svoje špeciálne výchovné metodiky, ktorými potom môže svoje úlohy riešiť.

Počítat s poznatkami sociálnej psychológie teda neznamená ďalšie zafarbenie praktických pedagógov o novú vedeckú oblasť; znamená prehĺbenie a spresnenie ich pohľadu do problémov, s ktorými pracujú deň čo deň. No znamená prehĺbenie takého druhu, že môžu z neho priamo vychádzať pri riešení svojich páličivých pracovných úloh. Poznatky sociálnej psychológie sú teda nevyhnutné pri prehĺbovaní výchovného pôsobenia a pri zvyšovaní efektívnosti celej výchovnej práce.